

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Факультет економічних наук
Кафедра управління земельними ресурсами

ЗАВОРОТЬКО ВАЛЕРІЯ АНАТОЛІВНА

УДК 332.2-332.7

**РОЗВИТОК ЗБАЛАНСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ**

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

АВТОРЕФЕРАТ
дипломної роботи на
здобуття освітнього ступеня
«Магістр»

Миколаїв 2020

Магістерською роботою є рукопис

Робота виконана на кафедрі управління земельними ресурсами в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат технічних наук, доцент кафедри управління земельними ресурсами **Клим Світлана Аполінарівна**
Чорноморський національний університет ім. Петра Могили

Рецензент: **Сметана М.Д.**
сертифікований інженер-землевпорядник
ФОП «Сметана»

Захист відбудеться 17 лютого 2020 р. о 10:00 годині на засіданні ЕК в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2а, корпус 10-П.

З магістерською роботою можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10, корпус 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У контексті формування ефективного ведення виробництва на селі важливе місце належить збалансованому розвитку землекористування як одному з найсучасніших методів управління землекористуванням. Проте в умовах сьогодення спостерігається спад виробництва продукції, зменшується ефективність використання землі, не досить належних умов для розвитку різноманітних форм господарювання на землі. Такий стан економіки аграрного сектору засвідчує, що потребують необхідності вироблення та обґрунтування таких перспективних напрямів ведення збалансованого виробництва на селі, які б дали змогу досягти злагодженого соціально-економічного розвитку в умовах трансформаційних змін, дозволили б на основі науково обґрунтованих пріоритетів забезпечити поліпшення якості життя населення та підвищення ефективності використання виробничих ресурсів. Це сприятиме гармонізації державних і місцевих інтересів, вирівнюванню між містом та селом, зумовить активний розвиток продуктивних сил на селі.

Питання, пов'язані із сталим землекористуванням та підвищенням економічної ефективності сільськогосподарського землекористування були об'єктом дослідження багатьох сучасних науковців. Ці аспекти досліджували у своїх роботах В. Будзяк, І. Бистряков, О. Гуторов, Г. Гуцуляк, Д. Добряк, В. Другак, О. Дорош, Л. Купінець, А. Мартин, А. Москаленко, Л. Новаковський, А. Третяк, М. Федоров, М. Хвесик та інші, однак вирішення даного питання залишається актуальним і на далі.

Вищеприведене і зумовило актуальність обраної теми магістерського дослідження, структуру та його зміст.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є узагальнення та розвиток науково-методичних засад щодо висвітлення пріоритетів та запровадження бізнес-моделі розвитку збалансованого сільськогосподарського землекористування.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких завдань:

- розкрити наукові підходи до збалансованого використання землі;
- обґрунтувати вектор розвитку землекористування в контексті збалансованого розвитку сільських територій;
- висвітлити пріоритети збалансованого землекористування;
- дослідити процес раціонального управління збалансованим розвитком сільськогосподарського землекористування;
- обґрунтувати новітню траєкторію розвитку збалансованого землекористування в умовах децентралізації;
- розкрити бізнес-модель розвитку збалансованого сільськогосподарського землекористування.

Об'єктом дослідження є процес розвитку збалансованого сільськогосподарського землекористування

Предмет дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти збалансованого сільськогосподарського землекористування.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження складають положення сучасної економіки природокористування, праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з питань управління земельними ресурсами, теорії конкурентоспроможності аграрної економіки.

Дослідження виконуватись на основі таких методів та прийомів: монографічного – при вивченні та теоретичному узагальненні досліджень; системного аналізу – при аналізі механізму управління землекористування; порівняльного аналізу – дослідження тенденцій розвитку збалансованого землекористування; статистичного – для аналізу даних, що характеризують стан об'єкту дослідження; абстрактно-логічного – при формуванні висновків та пропозицій; графічний – для унаочнення результатів магістерської роботи.

Інформаційною базою складають закони України, нормативно-правові акти Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, інформаційні матеріали, що опубліковані у монографіях та інших працях вітчизняних і зарубіжних

вчених, аналітичні розрахунки автора, що виконані у процесу наукових досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у наступному:

удосконалено:

- розуміння до бізнес-моделі розвитку сільськогосподарського землекористування, яка передбачає врахування таких умов, які б дозволили позитивно сприйняти аграрні трансформації сільським населенням, дозволили б поширити успішний досвід в рамках реалізації пілотних проектів, перехід до диверсифікованого розвитку сільських новостворених громад;

дістало подальшого розвитку:

- розуміння можливості забезпечення доступу всіх верств сільського населення до економічних вигід від зростання прибутковості та диверсифікації господарської діяльності, що дозволить відкрити нові можливості до повноцінного залучення сільського населення у процес агровиробництва;

- обґрунтування необхідності зосередження зусиль на розробці схем використання землі територій місцевих рад, щоб дозволило розробляти проекти контурно-меліоративної організації території для кожного суб'єкта господарювання на землі в межах територіальної громади;

- обґрунтування розвитку кооперативних сільськогосподарських підприємств на засадах спільної часткової власності на землю, які є найбільш досконалою формою організації виробництва і праці.

- обґрунтування пріоритетів формування новітніх земельних відносин та новаторського варіанту розвитку сільських територій на засадах тісних зв'язків між діями всіх видів господарської діяльності на селі.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані органами влади при плануванні використання та охорони земельних ресурсів. Окремі положення можуть бути використані у

підготовці лекційних курсів з «Збалансований розвиток землекористування» та ін.

Особистий внесок магістранта. Сформульовані в магістерській роботі наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору. У роботі викладено авторські розробки щодо розвитку теоретико-методичних та практичних аспектів збалансованого сільськогосподарського землекористування.

Апробація результатів дослідження. Отримані теоретичні і практичні положення доповідались та обґрунтовувались на XXIII всеукраїнській науково-практичній конференції «Могилянські читання-2020: Доповідь на тему: «Перспективи розвитку збалансованого сільськогосподарського виробництва».

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів та загальних висновків і пропозицій, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 87 сторінки комп'ютерного тексту, з них основного - 75 сторінок, який містить 8 таблиць, 4 рисунки. Список використаних джерел із 45 найменувань викладено на 5 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження, його методи та інформаційну базу, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «Теоретико-методичні підходи до збалансованого сільськогосподарського землекористування» визначено, що повернення земельних паїв у державну власність з правом отримання її в оренду для організації сільськогосподарського виробництва, за умови підтвердження досвіду роботи у сільському господарстві, в тому числі на землі, демонструючи знання і вміння раціонального її використання та ін.

Така модель розвитку сільськогосподарського землекористування є доброю основою майбутнього сільських територій. Важливим є той факт, що цим буде втихомирено бунт, який народився у душах селянства. Адже варіант, за яких одна частина селян буде продавати землю, а інша – цього зробити не зможе тільки через те, що народилися після ухвалення некоректних Указів Президента України (1994-1995 рр.), які проголошували, що земля має належати лише тим, хто її обробляє, не вписується в алгоритм розумної людини. Але і ті люди, які ще не досягли повноліття на момент ухвалення згаданих Указів і не встигли стати членами колективних сільськогосподарських підприємств, теж позбавлені права на землю. Тому є вагомим підстави стверджувати про повну абсурдність такого політичного курсу розвитку земельних відносин, які призводять до ще глибшого розшарування суспільства. Не можна допустити, щоб на своїй землі люди були батраками, а тому держава і суспільство мають домовитись про здійснення крупномасштабних перетворень, спрямованих на зміцнення земельних відносин на селі, переоцінити цінності земельних відносин в економічній, суспільній, екологічній та інших сферах життя.

Досліджено, що створення мережі організаційно-правових форм господарювання на землі на засадах спільної часткової власності на землю, приймаючи участь власників паїв у сільськогосподарському виробництві. Ми

виходимо з того, що для суспільства найбільш доцільною є кооперативна форма господарювання на основі об'єднання земельних паїв громади для спільного крупнотоварного виробництва, або ж фермерські господарства, які є кращою альтернативою організації виробництва і праці.

В процесі дослідження визначено, що сільськогосподарське землекористування сприятиме створенню умов для стабільності підприємництва на селі за умови ефективного функціонування виробничої, соціальної екологічної та економічної складових. Зазначені складові мають функціонувати на засадах прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо збалансованого ведення сільськогосподарського виробництва.

В процесі дослідження встановлено, що стратегія інноваційного розвитку землекористування повинна бути орієнтована на нову інноваційну модель розвитку як умову прискорення темпів економічного зростання країни, досягнення високого рівня конкурентоспроможності землекористування, використовуючи прогресивні управлінські рішення, що базуються на інтелектуальних ресурсах, науці і процесах трансферу результатів нововведень у реальне виробництво.

У другому розділі «Аналіз та оцінка збалансованого сільськогосподарського землекористування» досліджено, що розв'язання проблеми управління земельними ресурсами в сільських територіях слід розглядати у двох аспектах: на загальнодержавному і на місцевому рівнях. У першому випадку пізнавальні цінності розглядаються у контексті «управління земельними ресурсами», а в другому - «управління землекористуванням», що передбачають органічну взаємодію організаційної та технологічної підсистем.

Визначено, що координація роботи міністерств та відомств, на яких покладені повноваження управління використанням і охороною земель шляхом оптимального розподілу властивих їм функцій, дасть змогу забезпечити науково обґрунтовану стратегію розвитку земельних відносин на тривалу перспективу. Для цього необхідно створити ієрархічну

підпорядкованість по всій вертикалі - від Президента до рівня територіальних громад.

Негативні наслідки розвитку земельних відносин пояснюються суперечливістю нормативно-правових актів у сфері землекористування. У цьому зв'язку Земельний Кодекс України містить низку недоліків, зумовлених відсутністю новітніх методологічних підходів до розроблення системи земельного законодавства. Вимагають вдосконалення статті 79, 120, 127, 130, 136, 146 Земельного Кодексу України.

Потребують доопрацювання Закони України «Про оренду землі», «Про фермерське господарство», «Про розмежування земель державної і комунальної власності», «Про землеустрій», «Про охорону земель», «Про плату за землю», «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про захист конституційних прав громадян на землю», оскільки ринкова економіка актуалізує цю проблему.

Впровадження запропонованого механізму перспективного сільськогосподарського землекористування неодмінно призведе до позитивних зрушень в системі охорони та відтворення земельних ресурсів. Так, з економічної точки зору підвищиться інвестиційна привабливість сільськогосподарського землекористування; з правової - буде забезпечено прямий вплив на суспільні відносини щодо володіння, розпорядження, використання, охорони і відтворення земельних ресурсів; з організаційної - буде забезпечено здійснення впорядкування та регулювання земельних відносин в рамках перспективного розвитку; з екологічної – будуть створені гарантії екологобезпечної діяльності людини, підвищиться родючість ґрунтів; з соціальної – буде запроваджено розвиток диверсифікованих видів діяльності та поліпшиться соціальна інфраструктура.

У третьому розділі «Об'єктивна необхідність удосконалення збалансованого сільськогосподарського землекористування» визначено, що подальший розвиток землекористувань ринкового типу має супроводжуватись формуванням міжгосподарських об'єднань. Механізм їх

створення полягає в тому, що власник земельної ділянки об'єднується з іншими власниками землі та майна шляхом подальшого кооперування. Причому кооперування має здійснюватись як на виробничій основі, починаючи із виробництва сільськогосподарської продукції, так і на сервісно-обслуговуючій та постачальницько-збутовій, що створить умови для вчасного забезпечення сформованої асоціації кооперативів добривами, насінням, технікою, гарантуючи нормальні умови діяльності для агроформування..

Досліджено формування інноваційної політики землекористування в умовах децентралізації має реалізовуватись шляхом розробки та запровадження стратегічних програм з використання високих технологій у виробництві й переробці сільськогосподарської продукції, енергозбереженні та докорінному поліпшенні земель, шляхом фінансування фундаментальних досліджень, прикладних науково-дослідних робіт щодо розробки та впровадження технологій органічного землеробства, економічних моделей міжгалузевих і внутрішньогалузевих економічних відносин на засадах децентралізації.

В межах дослідження розкрита сутність бізнес-моделі розвитку сільськогосподарського землекористування. Обґрунтована необхідність зосередження зусиль на розробці схем використання землі територій місцевих рад. Наголошено на необхідності визначення нормативної грошової оцінки сільгоспугідь з врахуванням рентоутворюючих фактори в залежності від доходу із застосуванням матеріалів бонітування ґрунтів та їх розташування в залежності від рівня забезпечення ринковою інфраструктурою. Бізнес модель розвитку землекористування має забезпечити доступ всіх верств сільського населення до економічних вигод від зростання прибутковості та диверсифікації господарської діяльності, що дозволить відкрити нові можливості до повноцінного залучення сільського населення у процес агровиробництва.

ВИСНОВКИ

Висновки з проведеного дослідження полягають у наступному:

1. В роботі окреслені складові землекористування в контексті збалансованого розвитку сільських територій. Так, економічна складова збалансованого землекористування передбачає впровадження ефективної системи кредитування для створення умов, що передбачають злагожене ведення збалансованого розвитку територій та залучення приватних та державних інвестицій в аграрний сектор економіки, що сприятиме впровадженню новітніх технологій виробництва агропродукцію. Екологічна складова базується на збереженні природних і сільських ресурсів територій в рамках їх збалансованого розвитку та здійсненні заходів з охорони земель та підтриманні родючості ґрунту. Соціальна складова передбачає розвиток соціальної інфраструктури з урахуванням державної підтримки і стимулювання процесів оздоровлення та соціального переоблаштування сільських територій та організацію та запровадження в сільській місцевості диверсифікованих видів діяльності, що сприятиме створенню додаткових робочих місць. Виробнича складова включає розвиток конкурентоспроможних землекористувань на основі кооперації, інтенсифікації, концентрації і спеціалізації виробництва та проведення землеустрою агроформувань, що передбачає організацію системи сівозмін, контурно-меліоративну організацію території, здійснення землеохоронних заходів тощо.

2. В процесі дослідження встановлено, що стратегічний план модернізації землекористування, формування його конкурентних переваг досягається завдяки гнучкості управлінських рішень щодо складу і структури земельних угідь, системи сівозмін, впорядкування території сільськогосподарських угідь, комплексу заходів з охорони ґрунтів і довкілля.

Визначено, що в контексті розвитку збалансованого сільськогосподарського землекористування актуальним є врахування властивостей земельних ресурсів та особливостей їх використання на певній

території, що в кінцевому підсумку дозволить прийняти ефективні управлінські рішення щодо ефективного використання сільськогосподарських угідь.

При розробці програм розвитку територій та збалансованому використанні сільськогосподарських угідь доцільно дотримуватися виробничих, агропромислових та технічних орієнтирів, що забезпечить перехід землекористування на інноваційний шлях розвитку.

3. На ефективність використання землі впливають такі фактори, що рівень розвитку продуктивних сил, структура посівних площ, ступінь розораності землі, частка меліорованих земель у загальній площі сільськогосподарських угідь та ін.

Основними показниками ефективності використання землі є показники, що характеризують ступінь використання земельних угідь, показники рівня використання землі, посівні площі сільськогосподарських угідь, урожайність сільськогосподарських культур та їх валовий збір, виробництво продукції в розрахунку на одну особу.

Напрямами підвищення ефективності використання земельних ресурсів є впровадження екологічно обґрунтованих систем ведення сільськогосподарського виробництва, вдосконалення структури посівних площ, застосування ґрунтозахисної системи землеробства, вдосконалення технологій виробництва сільськогосподарських культур, здійснення заходів з підвищення родючості ґрунту, міжгосподарське об'єднання землеволодінь та землекористувань на основі об'єднання з іншими власниками землі і майна, вдосконалення системи підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами та землекористуванням.

4. На основі побудови математичної моделі, що описує динаміку найважливіших показників сільськогосподарського виробництва, та подальшого вирішення оптимізаційної задачі, можуть бути виявлені негативні тенденції в його розвитку. В якості підтвердження цього висновку наведено конкретне рішення для прикладу рівня скорочення чисельності

поголів'я за існуючої системи управління сільськогосподарським землекористуванням. Зокрема показано, що чисельність поголів'я великої рогатої худоби за кожне п'ятиріччя знижувалася приблизно на третину. Отримана адекватна математична модель дозволяє передбачити наступне – якщо нічого не зміниться в управлінні землекористуванням, буде швидкий сумний фінал. Аналогічний прогноз може бути зроблений і за іншими показниками сільськогосподарського виробництва.

5. Визначені пріоритети перспективного сільськогосподарського землекористування, якими є впровадження інноваційних засад стратегічного управління сільськогосподарським землекористування; забезпечення оптимального використання земель з урахуванням програм розвитку територій; підвищення рівня прозорості та публічності в процесі реалізації земельної політики; передбачення екологічнобезпечного використання земельних ресурсів з метою стабілізації еколого-економічного розвитку сільських територій; врахування пріоритетності екологічних вимог над економічними, відтворення та раціональне використання сільськогосподарських земель; планування використання земель шляхом їх зонування, за допомогою чого визначатимуться подальші перспективи землекористування із погляду раціонального та ефективного використання земель конкретних територій; консолідація сільськогосподарського землекористування, що забезпечить організацію землеволодінь та землекористувань підприємств з врахуванням оптимальних розмірів та сприятиме формуванню конкурентоспроможних господарських структур; апробація багатоваріантних маркетингових та науково-технічних рішень щодо перспективного використання земельно-ресурсного потенціалу на основі досягнень науки і техніки та вимог ринкового середовища.

6. Для практичної реалізації пріоритетів розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування необхідно забезпечити використання земель з урахуванням програм розвитку територій; підвищити рівень прозорості та публічності в процесі реалізації земельної політики;

передбачити екологічнобезпечне використання земельних ресурсів з метою стабілізації еколого-економічного розвитку сільських територій; врахувати пріоритетність екологічних вимог над економічними; планувати використання земель шляхом їх зонування; забезпечити консолідацію сільськогосподарського землекористування та апробацію рішень щодо перспективного використання земельно-ресурсного потенціалу. Бізнес-модель розвитку сільськогосподарського землекористування дозволить створити умови для зростання загального рівня продуктивності аграрного сектору на засадах сталості при гармонійному поєднанні різних галузей сільського господарства і типів господарств, що відкриє нові можливості для раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу та створить умови рівного доступу інновацій у сфері агробізнесу, фінансів та ринкової інфраструктури. Функціонування бізнес-моделей в рамках сільськогосподарських землекористувань сприятиме ефективному використанню наявного виробничо-ресурсного потенціалу, передбаченню системи природо та земле охоронних заходів, оптимізації структури посівних площ, мінімізації витрат на основі використання ресурсоощадних технологій та збільшенню доходності суб'єктів господарювання на землі

АНОТАЦІЯ

Заворотко В.А. Розвиток збалансованого сільськогосподарського землекористування. – Рукопис.

Дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня Магістр за спеціальністю 193 – Геодезія та землеустрій. – Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, 2020.

В роботі охарактеризовано теоретико-методичні підходи до збалансованого сільськогосподарського землекористування, проаналізовано наукові підходи до збалансованого землекористування, розкрито сценарій розвитку ефективного сільськогосподарського землекористування.

Досліджено аналіз та оцінку збалансованого сільськогосподарського землекористування, охарактеризовано методи раціонального управління землекористуванням, представлено пріоритети розвитку збалансованого землеустрою.

Висвітлено об'єктивну необхідність удосконалення збалансованого сільськогосподарського землекористування, представлені траєкторії розвитку збалансованого землекористування в умовах децентралізації, розкрито бізнес-модель розвитку збалансованого сільськогосподарського землекористування та стратегічний вектор розвитку сільських територій.

Ключові слова: збалансоване сільськогосподарське землекористування, оцінка збалансованого сільськогосподарського землекористування, методи раціонального управління, бізнес-модель, стратегічний вектор сільських територій.

ANNOTATION

Zavorotko V.A. Development of balanced agricultural land use. - Manuscript.

Thesis to obtain the qualification level Master's in specialty 193 - Geodesy and Land Management. - Petro Mohyla Black Sea National University. Mykolayiv, 2020.

The paper characterizes the theoretical and methodological approaches to balanced agricultural land use, analyzes scientific approaches to balanced land use, reveals the scenario of effective agricultural land use.

The analysis and assessment of balanced agricultural land use are studied, the methods of rational land use management are characterized, the priorities of balanced land management development are presented.

The objective necessity of improvement of balanced agricultural land use is highlighted, the trajectories of development of balanced land use in the conditions of decentralization are presented, the business model of development of balanced agricultural land use and strategic vector of rural development are revealed.

Key words: balanced agricultural land use, assessment of balanced agricultural land use, methods of rational management, business model, strategic vector of rural areas.